

Laczó András

Bartók

vízválasztó vonalánál
forrás gyönvét kortyolgatom

érte a magány erdején át jöttem
s lestek rám barna farkasok

utamat miattuk el nem hagynom
de félek:

tele kosarammal immár
a célhoz nem érek

◀ KONDOR GYULA ÓLOMMETSZETE

A szegedi Mandarin

Már lexikonadat: „Az első modern, tehát eredeti nagyvárosi színhelyű bemutató hazánkban a Szegedi Nemzeti Színház balettművészet produkálta 1949. január 21-én Lőrinc György koreográfiájával, főszerepben Osi János, Bartos Irén és Lőrinc György.” Ezt olvashatjuk például a *Balettlexikon* (1977) címszavában. A *csodálatos mandarin*-ról.

Ebben is, de a lexikon szerzőjének, Kortvélyes Gézának a Kritika februári számában megjelent *Bartók és a magyar balettművészet* című nagyobb tanulmányából is kiderül ennek az eseménynek jelentősége. A Mandarint hazánkban (az 1926. november 28-i kölni bemutató után 19 évvel) először — több elvetélt kísérlet után — csak 1945. december 9-én mutatták be Harangozó Gyulának az öncenzúrából fakadó engedékenységkel készített koreográfiájával. A színhelyet ugyanis a hivatalos helyeken hangszókat, „erkölcsös kifogásokat” elhárítására — Oláh Gusztáv javaslatára, az ő díszleteivel és jelmezeivel — egy szinte mesei jellegű távol-keleti helyszínre, egy lakatlan hágó elhagyott őrtornyába tették át. 1941-ben e megalkuvás ellenére sem engedték meg a bemutatót. Hogy a fősztábulos után miért volt szükség még e módosítás fönntartására, nem találtam rá magyarázatot. De néhány év múlva, az ötvenes években még ez a változat sem kerülhetett ismét színre.

Ezért művelődéstörténeti jelentőségű a szegedi bemutató.

Visszhangjából csupán a Dél-magyarország egykorú kritikáját ismerem. A Szabad Nép azokban a napokban a Minszentpörrel volt elfoglalva, nem irt a vidéki bemutatóról. A Dél-magyarország január 23-i számában Nagy Lajos Vince terjedelmes cikke jelent meg *Féltáncolt táncok* hangzatos címmel. Ebből már sejthető, hogyan vélekedett a kritikus. A Mandarint még két másik egyfelvonásos balettel mutatták be: *Mozart Tavaszi komédia*-ja és *Csajkovszkij Diótörő*-je volt e másik két bemutatót darab. A bíráló már ezt az összeállítást is kifogásolta. Szerinte a Mandarin után „tülerős kontrasztként hat” a *Tavaszi komédia*, és „Csajkovszkij leggyöngébb művei közül való” (1) a *Diótörő*.

A Mandarint önmagában „felejthetetlenül szép” alkotásnak minősítette Nagy L. Vince. Bartók életművében fordulópontnak ítélte. „A csodálatos mandarin — úgy mond — eleven, sok mondánivalóló szimbólum, kiérződik belőle a kor minden — testi, lelki és szellemi — problémája, egyszerűen igaz, realista alkotás.” „A rém-dramaszerű mese törés nélkül tükrözi a kapitalista társadalom ábrázatát. A csavargók a kizsákmányoltakat szimbolizálják, a Mandarin pedig azokat, akik idegenül élnek ebben a környezetben, s csak a nő, a létezés pusztá ténye köti őket, akik haladók, elvágycsozók és hihetetlen erejűek.” Ez az értelmezés, bár megfogalmazása kissé sematikus, bizonyos fokig megállja helyét. Szabolcsi Bence, amikor 1955-ben a

Csillag hasábjain, megjelent nagy-szerű tanulmányában elemezte a művet, Bartók értelmezését így próbálta meg szavakkal visszaadni: „kora felett tart ítéletet egy döbbenetes pantomimban, melynek szövege más számára alig lehetett volna több, mint valami háborzongató és érzéki grand-guignol; ő meglátta benne a maga kegyetlen ítéletmondásának méltó keretét.”

A Dél-magyarország a koreográfia-át és a Mandarin alakítóját bírálta, amiért — úgy mond — a helyesen díszletezett szín ellenére öncélúvá tették a szerelmi motívumokat, és elhanyagolták a társadalmi mondanivalót. Ezzel va-

A pécsi Kékszakállú

Színházi életünk is megemlékezik a centenáriummól. Pécsen *Bartók* színpadi alkotásából kettőt, A *Kékszakállú herceg várát* és a *Csodálatos mandarint* tűzték műsorra (az előbbi premierként, az utóbbit a nagy sikerű 1965-ös felújításában), közéjük pedig egy további balettbemutatót celebrált, a *Négy zenekari darab* zenéjére, Eck Imre koreográfiájával. Kuriozitással leginkább a háromrészes Bartók-est első szakasza, a *Kékszakállú* előadása szolgált. Amint hogy az ottani színház fellegvárát képező balett ezúttal is domináns szerephez jutott, a pécsi operajátás történetében nem először, föltehetően nem is utoljára.

Igy mohón valaha a francia nagyopera szült igényt a balettre. Eszem ágában sincs persze egy kalap alá venni a kettőt. Annál kevésbé, minthogy ott hozzárendelték az opera fakturájához, vagyis a balett belészervült. Pécsen még inkább fordítva. A kész, ismert operai anyagból (ha van benne balettzene, ha nincs) keresik elő a balett eszközeivel — többek között, bár egyre hangsúlyosabban — a kifejezés, a megjelenítés sajátos lehetőségeit. Talán mondanom sem kell, a mai operajátás egyedli, izgalmas csapásait nyomozva, ámbátor olyasfajta kockázattal, hogy már-már szétfeszülnek a műfaj konvencionális határai: zenekar és színpad viszonyában más minőség kontúrjai sejtlenek föl. Ilyen volt korábban *Konter László* rendezésében a *Faust* — ilyen most *Sík Ferenc* „olvasatában” A *Kékszakállú* herceg vára is. Érdekes módon éppen a francia nagyoperai stílusban fogant *Gounod*-mű fejtett ki erősebb ellenállást a „túl-balettesítéssel” szemben. Mert a látottak alapján Bartók oratórikus foglalatú misztériumoperája engedékenyebbnek tűnik a fantázia mozgásközpontú szárnypróbáinak. Alig hinném, véletlenül. A *Kékszakállú* herceg vára ugyanis a maga filozófikus mélységeivel, egyetemesen emberi mondandójával nagyobb szabadságot, kötetlenebb ingerenciát engedélyez a kivitelezésnek. Aszketikus eszköztelenségtől (mint hajdanán a debreceniek előadása, *Kertész Gyula* rendezése) az asszociációk láthatóvá tételének bátorságáig (mint történik ez Pécsen).

lami irracionális, keleti, az akaratot istenítő színezetet adott a darabnak. „Az apacsányt alakító Bartos Irén már sokkal jobb ösztönnel táncolta el a szerepét, s technikailag is kifogástalan volt. Bozso Árpád, Jeszenszky Endre és Hamar Tibor, a három apacsleány, jól kidolgozott, átértézt táncot mutatott be. Bartók nehezezenjét a zenekar Vaszy Viktor vezényletével hibátlanul játszotta.”

Ma már aligha tudjuk eldönteni, igaza volt-e Nagy L. Vincének a bíráló mozzanatokban. Film vagy részletesebben megközelítő elemzés az előadásról nem maradt. Am, még ha igaz volt is, a bemutatónak a *Bartók-életmű tolmácsolásában betöltött jelentőségét ez nem érinti.*

PÉTER LÁSZLÓ

Breitner Tamás zenei vezetése és *Sík Ferenc* rendezése érzékenyen rajzolja ki a mű belső építményét, Bartók zseniális logikával komponált piramisvonalát. A borongós, moll-jellegű zene, mely folytonos töltődéssel emelkedik a kinczókamra, a fegyvertár, a kincses terem és a virágoskert látán, hogy aztán az ötödik ajtóból fénsségesen pompázzék *Kékszakállú* birodalmára, a könnyek tavától ismét aláereszkedik, s a glóriás régi asszonyokkal elvonuló Judittal visszahull a sötétbe, beteljesül a végzet, nincs többé remény. Sík Ferenc két összetartó lépcsősorral eleve közziklába zárja hőseit. Az ajtókból föltáruzó látványt a fennsiklon mozzgatott balettre bizza (finom jelkép, ahogy *Kékszakállú* átadja a kulcsokat, Judit tenyerébe lehelve csókot, udvariasan), s a herceg csak birodalmát megmutatni hág föl a magasra, midőn a C-dúr akkordok zúgnak-harsognak, a nézőt pedig elvakítják a felé fordított színpadi reflektor fénysugara, (*Erdős János* puritán díszlet a nyitó- és záróképpen, *Györi Emil* visszafogottan elrególt prológiánál, illetve a végzet beteljesüléséhez aláeresztett jégsap-imitációknál, a csöndben sercegő fáklyák sejtelmességében, dermesztő hangulatot árasztanak).

Hogy az Eck Imre koreográfiájára lélegző balett lényegi tartozékává nőtt az előadásnak, a két énekes szereplőnek nemcsak a mozgásteret szűkült le, színészi eszközei is módosultak. Mégsem ettől hagyt ambivalens benyomásokat a premier. *Marczis Demeter* egy tömbből formált, parlandó stílust is természetesen beszéző, sugárzóan nagyvonalú cimszerepe mellett ugyanis *Kovári Anikónak* hasonló éreynéket nélkülöző Juditja a balett árnyékában, még sápadtabbá válik, a deklarációkban eltűnedezik, vérszegény, inkább csak felvillanásokra képes. És a zenekar sem lehet túlságosan tekintettel rá. *Breitner Tamás* nagyon jól tudja, hogy *Bartók* dinamikában sem igen rendeli alá orchesterét a színpadnak: a kettő együtt hat. Eppügy, mint fény és sötétség, mely a *Kékszakállú*ban elválaszthatatlan, s amely fölismerés *Schäffer Judit* jelmezeiben is Sík rendezői éretnét dicséri.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

Nehéz, nehezebb...

Bő egy esztendővel ezelőtt, tehát tavaly, év elején kisebbfajta pánik tört ki szinte minden vállalatnál, szövetkezetben. Mindenki fogta a fejét, olvasgatván az új gazdasági szabályozók vaskos gyűjteményét: — Atya Isten, hogy fogunk mi ennek eleget tenni? Miből fogunk megélni?

Aztán, teltek-múltak a hónapok, s lassanként szinte mindenki elfelejtett panaszkodni. Jöttek sorra-rendre a napi teendők, a munka. Mindenki végezte hát a dolgát, különösebb kapkodás nélkül, legföljebb talán egy kicsit másként, mint korábban megszokta. Szóval egyszerűen úgy, ahogyan a szabályozók megkívánták. És eljött az év vége, a mérlegkézfűtések ideje. S lám, mi derült ki? Szinte minden vállalat sokkal jobban végezte azt a szupernehéznek tűnő tavalyi évet, mint várta.

A kívülről, aki csak a világgazdaság tendenciáit, s benne a magyar népgazdaság terheit ismeri úgy-ahogy, biztosra veszi, nehéz, nehezebb és még nehezebb évek követik mostanában, s még egy ideig (egy ideig?) egymást. A vállalatok kesergéseinek, panaszainak hallatán rendre és megértően bólogat: hiába, valóban nagyon nehéz dolguk lehet. Hiszen nagyon nehéz föltételek között kell gazdálkodniuk, helytállniuk, kimászva a langyos vízből a világgazdaság sokszor jeges szelektől megtépett fennsíkjára, ahol gyökeret eresztieni legalább olyan nehéz, mint megkapaszkodni, megmaradni, megvédeni helyünket másoktól, s a didergetőn jeges szélrohamoktól. És lám, mit tesz az élet, helyünket általában sikerült megvédenünk, sőt, itt-ott újabb gyökereket eresztünk a nagyon is sziklás talajba. Talán a mind egységesebbé váló, a szabályozók által teremtett szituáció révén, amely lassanként igyekszik fölszámolni a külföldre és a belföldre dolgozók közötti különbségeket, egyenlőbben osztva el és meg a terheket és az elérhető eredményeket. Így hát ugyan egyre kevésbé számolhat bárki is azzal, hogy a víz fölött tartják, ha nem tanul meg úszni, viszont egyre kevésbé kell számolnia bárkinek is azzal, hogy ha ő ki-váló úszó lesz, hozzákötnek még két-három úszni nem tudót, hogy tartsa csak azokat is valahogyan a víz színe fölött.

Sokáig úgy vélték pedig: nálunk, szocialista körülmények között igenis, segíteni kell a gyöngébbet, víz fölött kell tartani mindenáron. Még akkor is, ha ez az erőse nagyon is komoly terheket ró. Aztán egyre inkább be kellett látnunk, hogy többszörös terheléssel az erős sem lesz sokáig erős, s mivel a parthoz sem kerülünk ugyanarra közel, ahogyan véltük, ha így folytatjuk, az erős is alámerül. Sőt, akadtak „eretnek” vélemények — talán az sem véletlen, hogy éppen a legfelsőbb vezetés körében —, hogy ha valakit mindig támogatnak a vízben, az nemcsak támogatója esélyeit rontja, hanem sosem fog úszni megtanulni. S amikor — nagyon átgondoltan — kezdték a gazdaság egészét önállóságra szoktatni, egyre-másra hallatszotak a rémült hangok: kérem, mi ezt nem bírjuk, mi ebbe belepusztulunk — és így tovább. Pedig lám, amikor végre úszni kellett, úgy-ahogy szinte mindenki megtanulta a fönntmaradás módját. S miután látta, hogy jó, ő fönnt képes maradni a vizen, arra is rájött, végre a saját szakálára maradhat fönnt, s stílusát váltva, a kutyaúszásról lassanként egyre többen tértek át az elegán-

sabb, szebb és eredményesebb gyorsúszásra.

Nehéz év után vagyunk, s egyúttal eredményes év után is. Nem is elsősorban azért, mert valamelyest sikerült előrelépünk alapvető céljaink irányába, vagyis, hogy valamiképp sikerült javítanunk fizetési mérlegünkön. Inkább azért, mert sok, nagyon sok vállalat zárta az évet úgy, amiben egyszerűen önmaga sem hitt. Igaz, ezek az eredmények is közrejátszóttak például fizetési mérlegünk valamelyes javításában, egyelőre azonban inkább más szempontok miatt fontosak. Például azért, mert nagyon sokan rájöttek, hogy úszni nemcsak lehet, de érdemes is, s a nehezebb feltételekhez újjászervezett, meg-alapozottabbá tett vállalati gazdálkodás jó és biztató alapul szolgál majd a jövőre nézve.

Alapok. Úgy tűnik, 1980 éppen az alapozás szempontjából volt sikeresnek mondható, amikor egyben az is kiderült: nem bizonyos, hogy elmerül, akit „magára hagynak”, sőt... És visszagondolva az elmúlt évtized vitáira, akár arra a következtetésre is juthatna az ember, hogy éppen azok tévedtek, akik mindenáron fönnt akarták tartani az ominózus langyos vizet, belső gazdasági környezetünként. Többszörösen is tévedtek, hiszen eleve reménytelen vállalkozás volt — bár ez akkoriban még nem volt egyértelműen világos —, s ha a langyos vizünket nem igyekszünk — sokszor komoly áldozatokkal — tartogatni, akkor hamarabb tanulunk volna meg össztársadalmi méretekben helytállni, s talán kevésbé lenne gyors és mind több erőfeszítést követelő az átmenet.

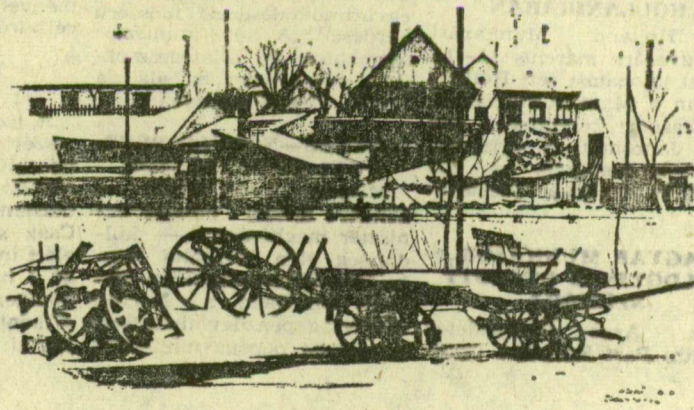
Gyors átmenet. Nehéz, nehezebb és még nehezebb évek. Az utóbbi föltétlenül igaz. Körülményeink — belátható időn belül — könnyebbé válni aligha fognak, inkább nehezebbé. Csak hogy, minden viszonylagos. Mert a nehezebb is kiderülhet, hogy nem is olyan nehéz, sőt, akár örömet is lehetünk benne, mint az, aki úszni jól megtanult, s amitől korábban a legjobban félt, most az szerzi neki a legnagyobb örömet: a mély víz.

Úgy tűnik, kezdünk megtanulni úszni. Sőt, kezdünk örülni is a nehezebb és igazán testre szabott feladatoknak. Mert egyre több vezetőt, mérnököt, közigazdászt látam örülni az utóbbi időben annak, amit elkezdtek, amit kitálatk, amit javítottak, amit csináltak, vagyis a munkának, saját találmányuknak, üzleti, gazdasági sikereiknek. Szóval, már örülni is tudnak annak, amitől korábban nagyon is fáztunk. És eredményeket is képesek vagyunk elérni, tanúsítják sorra vállalatok, szövetkezetek mérlegei. S ami még biztatóbb, egyre több vezetőtől hallom: nagyon sok tartalék van még minálunk.

Öszintén szólvá, ezt sejtette a politikai vezetés is, amikor — más út különben sem lévén — a vállalatokat a mélyebb vizek felé terejté. Sok a tartalék? Igen. S hogy akkor miért nem javultak még gyorsabban az eredmények. Alighanem azért, mert inkább még csak szokjuk a mély vizeket. Mert tartalékoljuk tartalékainkat is. Hiszen melyik vezető mer minden lehetőséget kihasználni? Mert akkor mi marad jövőre? Hiszen a bázishoz képest akkor is javulnia kell!

Szóval, még itt is akad bőven tartalékunk: a szemléletben, amely már sokat változott, s amelynek változnia kell tovább. S akkor a még nehezebb éveket még sikeresebben is zárhatjuk.

SZÁVAY ISTVÁN

MÁCSAI ISTVÁN RAJZA